

Başvekil İsmet İnönü'nün Yugoslavya'ya Ziyaretinin Türk Basınına Yansımaları

Selim SARI*,1



Araştırma Makalesi

Takvim-i Vekayi
ISSN: 2148-0087

Basım (Published): 30.06.2021
Kabul (Acceptance): 28.06.2021
Gönderi (Submitting): 18.05.2021

Cilt (Vol): 9
No (Issue): 1
Sayfa (Pages): 1-29

Adres:
1 ORCID: 0000-0002-3039-7788

*Sorumlu Yazar (Corresponding);
E-mail: selimsari1985@gmail.com

Anahtar Kelimeler: İsmet İnönü,
Tevfik Rüştü Aras, Milan
Stoyadinoviç, Türk Basını.

TELHİS (ÖZ)

1936 yılında Yugoslavya Başvekili Milan Stoyadinoviç'in Türkiye'ye yaptığı ziyaretin mukabilinde Başvekil İsmet İnönü Yugoslavya'ya ziyaretlerde bulundu. Başvekil İsmet İnönü'nün gezisine Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras da eşlik etti. İsmet İnönü'nün Yugoslavya ziyareti, 11 Nisan 1937-21 Nisan 1937 tarihleri arasında gerçekleşti. İsmet İnönü Yugoslavya seyahat sırasında birçok siyasi konuşmalar yaptı. Ayrıca, İsmet İnönü, Milan Stoyadinoviç ile birlikte dünya siyasetini birlikte geniş ölçüde gözden geçirme fırsatı buldu. Bu çalışmada, İsmet İnönü'nün yaptığı Yugoslavya ziyaretinin Türk basınına yansımaları analiz edilecektir.



The Reflections of Prime Minister İsmet İnönü's Visit to Yugoslavia on the Turkish Press

Research Article

ABSTRACT

Prime Minister of Yugoslavia Milan Stoyadinoviç visited to Turkey in 1936. İsmet İnönü seized a chance to visit to Yugoslavia in return of Stoyadinoviç's visit. Foreign Minister Tefik Rüştü Aras accompanied Prime Minister İsmet İnönü's visits to Yugoslavia. İsmet İnönü's visits took place between 12 April 1937 and 22 April 1937. İsmet İnönü made many political speeches during his trip to Yugoslavia. Furthermore, İsmet İnönü had the opportunity to review world politics with Milan Stoyadinovic. in this study, it will be examined the reflections of İsmet İnönü's visits to Yugoslavia in Turkish Press.

KEYWORDS

İsmet İnönü, Tefik Rüştü Aras, Milan Stoyadinoviç, Turkish Press.

GİRİŞ

Birinci Cihan Harbi'nden sonra Balkan ülkeleri; Yunanistan, Yugoslavya, Bulgaristan, Romanya ve Arnavutluk iç ve dış problemlerle karşılaşmıştı. İç problemlerinin nedenleri; mali bunalım, iktidar hırsının getirdiği kavgalar ve faşist yöneticilerin teşekkül ettiği dikta rejimleriydi. Dış sorunun nedeniyse, Bulgaristan'ın revizyonist görüşüne karşı Balkan Devletleri'nin mevcut durumları koruma isteği idi. Bu sorundan kaynaklanan sürtüşmelerde; İtalya, Almanya gibi büyük devletler, Balkan Devletleri üzerinde hamilik yapma yarışına girişmekteydi (Sander, 2007: 103).

Balkan Devletlerinin içerisinde yer alan Türkiye'nin de aralarında bulunduğu bir anlaşma yapma düşüncesi hâsıl olmuştu. Fakat Bulgaristan ve Arnavutluk'un revizyonist görüşü benimsemeleri, ayrıca bu devletlerin İtalya'nın etkisi altına girmelerinden dolayı; bu düşünce, gerçekleştirilememişti. 1934 tarihine gelindiğinde, Arnavutluk ve Bulgaristan'ın olmadığı, Türkiye, Romanya, Yugoslavya ve Yunanistan'ın içerisinde olduğu, tarihe Balkan Antantı olarak geçen bir anlaşma imzalandı. 9 Şubat 1934 tarihinde imzalanan antlaşmanın özünde; antlaşmayı imzalayan devletler, Balkan sınırlarını güvence altına alarak, gelebilecek tehditlere karşı beraber hareket edeceklerini taahhüt etmiş bulunuyorlardı (Sander, 2007: 104).

Yugoslavya ve Türkiye cephesi; Balkan Antantının getirdiği dostluk samimi bir hal almıştı. Yugoslavya Kralı Birinci Aleksandr'ın 4 Ekim 1933 tarihinde Türkiye'yi ziyaret etmesi, Atatürk'le Dolmabahçe Sarayı'nda görüşmeleri; iki ülke arasında ilişkileri pekiştirmişti. Kral Aleksandr'ın 9 Ekim 1935 tarihinde suikast sonucu öldürülmesinden sonra, Yugoslavya Başvekili Milan Stoyadinoviç'in Türkiye'ye 28 Ekim 1936 tarihinde ziyaret etmesi, iki ülke arasında ilişkilerin daha da gelişmesini sağladı (Cumhuriyet, 28 Ekim 1936:1). Milan Stoyadinoviç 29 Ekim'de Cumhuriyet Bayramı'nda Ankara'da Atatürk'ün konuk edilmesi, Yugoslavya'ya gösterilen saygı ve sevginin de bir tezahürüydü. İkili görüşmenin ardından Türk ve Yugoslavya arasında ticaret anlaşması akdedildi (Cumhuriyet, 28 Ekim 1936: 7).

Yugoslavya Başvekili ve Hariciye Nazırı Milan Stoyadinoviç'in İstanbul ziyaretine karşılık, Atatürk'ün görüşüyle; Başvekil İsmet İnönü Yugoslavya'ya

11 Nisan 1937 tarihinde ziyaret gerçekleştirmiştir. Bu ziyaretin ardından, Milan Stoyadinoviç ve İsmet İnönü'nün arasında sıkı bir dostluk kurulmuştu. Milan Stayodinoviç, 1937 yılında kardeşi Hayri İnönü'yü kaybeden İsmet İnönü'ye başsağlığı telgrafi göndermiştir. İsmet İnönü'nün acısını yürekten ve samimi duygularla paylaşmıştı (BCA., 253-703-14./ Bkz. Ek-1). Bu çalışmada, Türk basının İsmet İnönü'nün seyahatine yaklaşımını incelemenin yanında, Atatürk döneminde yabancı bir devletin Türkiye'ye bakış açısının da ortaya koyulması amaçlanmıştır.

1. TÜRK BASININDA BAŞVEKİL İSMET İNÖNÜ'NÜN YUGOSLAVYA ZİYARETİ

1.1. İsmet İnönü'nün Ankara'dan İstanbul'a Gelişi ve Yapılan Hazırlıklar

Başvekil İsmet İnönü'nün başkanlığı altında Yugoslavya'ya gitmek üzere Harbiye Vekili Dr. Rüştü Tefvik Aras, Protokol Şefi Şevket Fuad Keçeci, İkinci Daire Şefi Cevat Açıkalın, Beşvekâlet Hususî Kalem Müdürü Vedid Uzgören ve Hariciye Hususî Kalem Müdürü Refik Amir Kocamaz'dan oluşan bir heyet yer almıştır (BCA., 30-18-1/73-26-12/bkz. Ek-2) Ayrıca heyetin sağlık hizmetini Doktor Refik Saydam, güvenlik hizmetini Emniyet Müdürü Salih Kılıç sağlamıştır (BCA., 30-18-1-2/73-25-9./bkz. Ek-3).

İsmet İnönü'nün Yugoslavya ziyareti hakkında kamuoyuyla bilgilerini paylaşan gazeteler arasında Cumhuriyet gazetesi gelmekteydi. 9 Nisan 1937 tarihinde neşredilen nüshasında Yugoslavya ziyareti için İsmet İnönü ve heyetini Ankara'ya gideceği bilgisi yer almaktadır. İsmet İnönü ve Tefvik Rüştü Aras 8 Nisan günü akşam ekspresiyle hususi bir vagonla İstanbul'a hareket etmiştir. İsmet İnönü ve Tefvik Rüştü Aras'ı Ankara'dan İstanbul'a uğrayanlar arasında, milletvekilleri, İçişleri Bakanı ve CHP Genel Sekreti Şükrü Kaya bulunmuştur. İsmet İnönü'nün İstanbul treninde, ayrıca Hariciye Vekâlet Siyâsi Müsteşarı Numan Menemencioğlu'dan bulunmaktaydı. Numan Menemencioğlu İstanbul'da on gün tedavi gördükten sonra, Hatay Meselesini görüşmek üzere Cenevre'ye gidecektir (Cumhuriyet, 9 Nisan 1937, s. 1).

Belgrad haber ajanslarından alınan bilgiye göre; İsmet İnönü'nün Yugoslavya ziyaretine büyük önem verilmektedir. Ayrıca İsmet İnönü 10 Nisan Cumartesi günü akşamı, İstanbul'dan Belgrad'da hareket edeceği bilgisi yer

almaktadır. Türkiye Başvekili Belgrad'da dört gün kalacaktır (Cumhuriyet: 9 Nisan 1937: 6).

Başvekil İsmet İnönü 9 Nisan günü sabah saat 9.30'da eşi Mevhibe İnönü ve Rüştü Aras ile birlikte İstanbul Haydarpaşa istasyonuna gelmiştir (Akşam, 10 Nisan 1917: 1). İsmet İnönü'yü binlerce kişi karşılamıştır. Ayrıca karşılayanlar arasında; İstanbul Valisi Muhittin Üstündağ, Yugoslavya'nın sefiri Lazareviç, Konsolos Vukotiç ve Yugoslavya erkânı da bulunmaktaydı (Cumhuriyet, 10 Nisan 1937: 1)

İsmet İnönü tren garını dolduran halk tarafından alkış tufanı eşliğinde trenden inmiş, askeri bandonun selâm havası arasında askeri kıtayı ve polisleri teftiş ettikten sonra Kadıköy vapuruyla İstanbul'a geçmiştir. Vapur seyahati sırasında, Tevfik Rüştü Aras ile Yugoslavya sefiri arasında sıkı bir sohbet gerçekleşmiştir. Daha önce Türkiye'ye ziyarette bulunan Milan Stoyadinoviç bu ziyaretten duyduğu memnuniyeti Aras'a söylemiş ve aynı şekilde Yugoslavya Başvekilinin Türk heyetini ağırlayacağını dile getirmiştir. Tevfik Rüştü Aras ise Stoyadinoviç'e gösterilen "hüsnü kabulün tezahürü olduğunu" söyleyerek sözlerine şunları ilave etmiştir:

"Hakikaten Stoyadinoviç Ankara'da resmi hazırlıkları dışında büyük bir halk sevinciyle karşılaştı. Belgrad'da da böyle bir karşılaşmanın mukadder olması tabii olduğu kadar sevindiricidir. Her iki memleket ricali, müteakabil ziyaretlerde kendi itimatları temsil etmekte oldukları halktan böyle ateşli ve candan bir karşılaşma ve sevgi görmekten biraz da kendi eserlerinin muvaffakiyetleri manası çıkarabilirler..." (Haber, 10 Nisan 1937: 2). İsmet İnönü'yü Köprü ve Galata rıhtımında bulunan insan kalabalığının tezahüratlarıyla ve alkışlarıyla karşılanarak, dinlenmek için Perapalas Oteline geçmiştir (Son Posta, 10 Nisan 1932: 10).

İsmet İnönü'nün seyahati on bir gün sürecektir. 11 Nisan 1937 tarihinde yapacağı ziyaret 21 Nisan günü Türkiye'ye gelmesiyle son bulacaktır. İsmet İnönü Belgrad dönüşü Sofya'da bir gün kalacaktır. Buradan Bulgar Başvekili Köseivanof ve Bulgar erkânıyla da görüşecektir (Tan, 10 Nisan 1937: 3). İsmet İnönü ziyaretleri sırasında Yugoslavya'nın bazı şehirlerine geziler tertip edecektir (Akşam, 10 Nisan 1937: 10). Yugoslavya devlet erkânıyla yapacağı,

siyasî görüşmeler önem verilmektedir. Nisanın 11, 12, 13 ve 14. günleri Türkiye saatiyle 19:30'da Belgrad radyosunda Türkçe, Fransızca ve İngilizce olarak konferans verecek. On iki yıldan beri başbakanlık yapan İsmet İnönü'nün hizmeti hakkında da bilgi verilecektir. (Son Posta, 10 Nisan 1937: 10). Ayrıca Belgrad'ı ziyareti münasebetiyle sergi açılacaktır (Akşam, 10 Nisan 1937: 10).

8 Nisan günü Türk Matbuat heyeti, Belgrad'a Türk heyetinden önce gitmiştir. Belgrad'a varan Türk gazetecileri istasyonda Başvekâlet Matbuat Müdürü, Balkan Matbuat Birliği, Yugoslavya Komitesi Reisi, Avala Ajansı direktörü karşılanmıştır (Haber, 10 Nisan 1937: 2). Türk gazetecileri Belgrad'ın en güzel otellerinin birisinde konuk edilmiştir. Türk gazetecilere Belgrad şehrinin gezdirilmiştir. Onlar için öğle yemeği tertip edilmiştir. Yemekten sonra millî tiyatrodaki "Salon" adlı piyes sergilenmiştir. Dönemin ünlü kadın sanatçı Bahriye Nuri Haçîç piyeste başrolü oynamıştır (Son Posta, 10 Nisan 1937: 10).

Pravda gazetesi tarafından "Yeni Türkiye" isimli bir mektubu neşredilmiştir. Mektupta Mustafa Kemal Atatürk önderliğinde Türkiye'nin son on yılda her alanda yaşadığı büyük değişime vurgu yapılmıştır. Mektup şu cümleler arasında son bulmuştur: "Türk milletinin şefi, her teşebbüsünde muvaffaka olan enerjik bir adamdır. Bütün Türk milleti onun faaliyetini tasvip etmekte ve memleketin saadeti için kendisinin yardım etmektedir. Atatürk bütün kuvvetini, mukayese kabul etmeyen bütün enerjisini ve bütün yüksek meziyetlerini ilk safta gelen muasır medenî devletlere mensup milletlerden biri olmasını istediği milletinin saadeti için hasretmektedir," şeklindedir.

1.2. Yugoslavya Seyahatinin Kamuoyuna Duyurulması

İsmet İnönü'nün Belgrad'a hareket edişiyle ilgili gazetelerde kullanılan haber başlıklarına göz atarsak, haberler gazetenin birinci sayfasından manşet haber olarak sunulmuştur. Cumhuriyet gazetesi, 11 Nisan 1937 tarihindeki nüshasında "Başvekil Dün Belgrad'a Hareket Etti" ana başlığıyla İsmet İnönü'nün Belgrad'a hareketi edişi duyurmuştur. Bu başlığın altında İsmet İnönü dedi ki: "Türk milleti, bütün tezahüratıyla Yugoslav milletine karşı sempatisini bildirilmesini istemiştir," alt başlığı yer almaktadır (Cumhuriyet, 1937:1).

Takvim-i Vekayi

Tan gazetesi de 10 Nisan 1937 tarihinde İsmet İnönü'nün Belgrad'a hareket edişini, Başvekil Dün Belgrad'a Gitti" ana başlığıyla vermiştir. "Gazeteciler Dediler ki: Bütün Türk Milleti Yugoslavya Dostluğuna Candan Sadakatle Bağlıdır", şeklinde alt başlık yer almıştır (Tan, 1937:1).

Kurun gazetesi, 11 Nisan günü İnönü'nün Belgrad'a hareket edişini, "Başvekilimiz dün Belgrad'a hareket etti" ana başlığıyla vermiştir. İsmet İnönü'nün "Dost ve Müttefik Yugoslavya'ya büyük bir sevinçle gidiyorum!" tümcesinin bulunduğu alt başlık kullanılmıştır. İsmet İnönü, Atatürk'e hitaben "Büyük şefim Reisicumhur Atatürk İcra Vekilleri Heyetinin bana verdiği vazife ile alâkadar olarak Yugoslavya ile Türkiye'yi bağlayan rabitaların sağlamlığını tebarüz ettirmek lütfunda bulundular," ifadelerinde bulunmuştur (Kurun, 1937:1).

Son Posta gazetesi 11 Nisan günü "Başvekil Belgrad Yolunda" başlığıyla haberi neşretmiştir. İsmet İnönü diyor ki: "Yugoslavya'ya dostça konuşmaya gidiyoruz" sözü dikkat çekmektedir. Ayrıca İsmet İnönü gazetecilerle "Hepiniz güler yüzle bırakıyorum. Güler yüzle bulacağım" sözleriyle vedalaşmıştır (Son Posta, 1937:1).

Akşam gazetesi, 11 Nisan günü neşrettiği nüshasında; Başvekil İsmet İnönü'nün tezahüratlar arasında Belgrad'a hareket edişini, İsmet İnönü'nün "Türkiye'nin samimî, candan bağlığını Yugoslavya'ya iblâğ etmeğe gidiyorum" cümlesiyle kamuoyuna duyurmuştur (Akşam: 1937:1).

İsmet İnönü Belgrad'a gitmeden önce Yugoslavya Başvekili Milan Stoyadinoviç'e hitaben şöyle bir konuşma yapmıştır: "Yugoslavya'nın yüksek devlet adamı Türkiye'nin samimî dostu Başvekil Milan Stoyadinoviç'i bir an evvel görmeye sabırsızlanıyorum. Dost Yugoslavya'nın başvekilini memleketimizin Efkâr-ı Umumiyesin de yarattığı iyi tesir o derecededir ki hatırası hâlâ canlıdır. Yugoslavya devlet adamının yüksek meziyetleri bizde daima takdir edilmiş ve büyük bir itimat telkin etmiştir. Naibi saltanat Altes Prens Paul'a şahsen saygılarımı arz edebileceğimden bilhassa büyük şeref ve saadet duyuyorum. Ben ve arkadaşım Hariciye Vekili Dr. Aras, Yugoslavya'ya içten ve dostça konuşmaya gidiyoruz. Türkiye ve Yugoslavya Balkan misakinin başlangıcından beri en azalarından bulunmuşlar ve her fırsatta Balkan

misakının takviyesi için çalışmışlardır. Bugünkü vaziyetler içinde Balkan misakı, Avrupa için her zamankinden kıymetli olan sulhun esas teşekküllerinden biri olmuştur. Umumiyetle Balkan azası ve hususiyle Türkiye-Yugoslavya münesabatın beynelmilel anlaşma ve akliselimin esaslı rükünlerinden olduğunu açıkça göstereceğiz,” sözlerini ifade etmiştir (Cumhuriyet 10 Nisan 1937: 7).

İsmet İnönü, Belgrad’a hareket etmeden önce; İngiltere’nin Ankara Büyükelçisi Sir Percy Lorraine tarafından düzenlenen bir kokteyl partisine davet edilmiştir. İsmet Paşa’nın yanından, Dr. Tevfik Rüştü Aras bulunmuştur. İngiliz Büyükelçisi’nin davetinde tamamen hususi konular konuşulmuştur. İsmet İnönü davetin ardından konakladığı Perepalas oteline dönerek, Belgrad’a gitmek için Sirkeci Tren Garı’na gitmiştir (Haber, 10 Nisan 1937: 6).

Sirkeci Garı’nda İsmet İnönü’yü uğurlayanlar arasında; İngiliz Büyükelçisi Sir Percy Lorraine, İtalya Büyükelçi Carlo Galli, Yugoslavya Elçisi M. Lazareviç, Yugoslavya Konsolosu M. Vukotiç, Rumen Konsolosu M. Gretzu, İstanbul Valisi Muhittin Üstündağ, Harp Akademisi Kumandanı Ali Fuad Paşa, milletvekilleri ve mülki ve askeri makamdan kişiler bulunmuştur. Yugoslavya Konsolosunun eşi Madam Vukotiç, İsmet İnönü’ye bir buket takdim ederek, hayırlı yolculuklar temennisinde bulunmuştur. İngiliz Elçisi Perci Lorraine İsmet İnönü’ye yaklaşarak “size hayırlı seyahat ve muvaffakiyetler temenni etmeye geldim” demiştir. İnönü elçinin kibarca temennisine teşekkür ederek karşılık vermiştir. İnönü kendisini selamlayan askeri kıtayı teftiş etmiştir (Cumhuriyet 10 Nisan 1937: 7). Trenin hareketinden önce Ali Fuad Paşa’yla da vedalaşan İsmet İnönü “seyahatim on gün sürecektir. Sizi hep neşeli görüyorum, dönüşümde de hep böyle neşeli bulmak isterim” demiştir. İsmet İnönü 10 Nisan 1937 tarihinde Sirkeci Tren Garı’ndan saat 9.45’te hareket etmiştir. Yugoslavya Elçisi Lazareviç’te İnönü’ye eşlik etmiştir (Kurun, 10 Nisan 1937: 1).

1.3. İsmet İnönü’nün Yugoslavya’nın Başkenti Belgrad’a Gelişi

İsmet İnönü’nün Belgrad’a gelişini gazeteler birinci sayfada büyük siyah puntolarla 12 Nisan 1937 tarihinde kamuoyuna duyurmuştur. Türk basını İsmet İnönü’nün Belgrad’a gelişini ve karşılanması şu haber başlıklarıyla

okuyucularına sunmuştur. Cumhuriyet gazetesi; “Başvekilimiz Belgrad’da Hararetli bir şekilde karşılandı” şeklindedir. Kurun gazetesi; “Başvekil İsmet İnönü Belgrad’da” ana başlığını atmıştır. Ana başlığın altıysa “Büyük merasimle karşılandı” alt başlığın yer almıştır. Tan gazetesi; “Yugoslavya Bayram Yapıyor” ana başlığıyla haberi vermiştir. Haber gazetesi; “Belgrad Türk günleri yaşıyor” ana başlığını kullanılmıştır. Son Posta gazetesi; “Belgrad’da müzakereler başlıyor” şeklindedir. Akşam gazetesi; Başvekil İsmet İnönü ve refikaları dün gece Belgrad’a vasıl oldular” ana başlığını kullanmıştır. Gazetelerin haber başlıklarından sonra İsmet İnönü’nü Belgrad’a gelişi ve karşılanması hakkında malumatlara geçilmiştir (Cumhuriyet, 1937:1; Kurun, 1937:1; Tan, 1937:1; Haber, 1937:1; Son Posta, 1937:1; Akşam 1937:1).

İsmet İnönü ve Türk Heyeti 11 Nisan günü akşam saat 21:30’da Belgrad Tren İstasyonu’na ulaşmıştır (Tan, 12 Nisan 1937: 1). Tren garında yoğun bir insan kalabalığı vardı. Bir piyade müfrezesiyle birlikte mızıkacılar da yer almıştı. Tren garları Türk ve Yugoslavya bayraklarıyla donatılmıştı. Tren garına Milan Stoyadinoviç ve eşi gelmişti. Ayrıca Belgrad Tren Garı’nda Türk heyetini karşılamaya gelenler arasında; Bulgaristan, Romanya, Yunanistan ve Çekoslovakya elçileri, Belgrad Türkiye elçisi Ali Haydar Aktay vardı (Cumhuriyet, 1937: 1) Tren gara girmesiyle birlikte İnönü ve Rüştü Aras’ın bulunduğu heyet büyük bir merasimle karşılanmıştır. İnönü’ye yapılan mutakaddim takdim merasiminden sonra, Milan Stoyadinoviç ve İnönü otomobile binerek İnönü’nün misafir edileceği villaya hareket edilmiştir (Cumhuriyet, 12 Nisan 1937: 7)

Kral Naibi Paul Altes, Türk konuklarını Beyaz Saray’a öğle yemeği ziyafeti için davet etmiştir. İsmet İnönü ve Rüştü Aras, Kral Naibi Paul’un sarayına giderek hususi deftere isimlerini yazdırmışlar ve saat 11.00’da Yugoslavya Başvekilisiyle ilk görüşmelerini gerçekleştirdiler. Yapılan mülakatta iki ülkeyle ilgili meseleler görüşülmüştür. (Akşam, 12 Nisan 1937:10). Kral Naibi’nin 13.00’da verdiği ziyafet sofrasında; İsmet İnönü ve Tefik Rüştü Aras’ın eşleri, Yugoslavya Başvekilisi’nin eşi, Yugoslavya Meclis Başkanı Stefan Tsiriç, Majeste Kral Piyerin Başyaveri, Belgrad Elçisi Ali Haydar Aktay, Ankara Elçisi Branko Lazareviç ve Belgrad’a bulunan gazetecilerde hazır bulundular (Haber, 12 Nisan 1937:2).

Takvim-i Vekayi

Bu ziyafetin ardından İsmet Paşa ve Tevfik Rüştü Aras saat 17.00'da Stoyadinoviç'le ikinci bir görüşme daha gerçekleştirdiler. Görüşme dostluk havasında geçmiştir. Yugoslav gazeteleri de İsmet İnönü'nün Belgrad'a ziyaretiyle ilgili önemli makaleler neşretmişlerdir. Samupravda gazetesi; "Asri Türkiye Cumhuriyeti ricalinin Belgrad ziyaretleri, Balkan Antantı'nın Küçük Antant gibi gayet mühim bir teşekkül olduğunu ispat etmiştir. Mes'ud bir nişane olan bu ziyaret, Balkan ve cihan barışına büyük bir tesir yapacaktır." Aynı gün Matbuat Müdürü Kosta Lukoviç Türk gazetecilerine bir ziyafet vermiştir. Türk ve Yugoslav gazeteciler arasında samimi görüşmeler meydana gelmiştir. (Cumhuriyet, 13 Nisan 1937: 7).

12 Nisan günü gece saat 20:00'da Belgrad Radyosu'nda İsmet İnönü'nün hayatı ve eserleri hakkında Yugoslav kamuoyuna önemli bilgiler verilmiştir. Belgrad Radyosu spikeri Süleyman Pasiç tarafından kaleme alınan ve sunulan bu bilgiler; Fransızca, İngilizce ve Türkçe olarak aktarılmıştır. Belgrad'dan alınan bilgilere göre; Türkiye ve Yugoslavya başvekilleri arasında önemli görüşmelerden birisi; Türkiye, Yugoslavya, Yunanistan ve İtalya'nın arasında bulunduğu bir Akdeniz paktının gerçekleştirilme isteğiydi (Haber 14 Nisan 1937: 6)

Milan Stoyadinoviç'te İsmet İnönü ve Türk heyeti için bir akşam yemeği ziyafeti tertip etmiştir. Milan Stoyadinoviç, ziyafet sofrasında İsmet İnönü'ne hitaben şu konuşmayı yapmıştır: "Ekselanslarının Belgrad'ı ziyareti münhasıran iki memleket arasında devamlı ve samimi bir tezahürü değildir. Bu ziyaret aynı zamanında, Balkan Antantı çerçevesi içinde tesis ettiğimiz ve küçük Antantın çok müteyemmin bir suretle tamamladığı müsalemetperver ve yapıcı siyasetin devamı, takviyesi ve tevsii hakkındaki müşterek arzularımızın da ifadesidir" (Haber 14 Nisan 1937: 6).

Milan Stayodinoviç'in konuşmasından sonra İsmet İnönü; "barış davası için her şeyi yaptık ve yaptığımız her şeyde memleketlerimizin beynelmilel teşriki mesai ve dünya barışı dahilinde saadetini istihdaf etmiştir. Bu itibarla, teşekkül ve inkişafına Yugoslavya ile Türkiye ve onların müttefikleri tarafından bu kadar hararetle yardım edilmiş olan Balkan Antantı'nın bugün tam bir inkişaf halinde ve kendisine düşen mühim vazifeyi tamamen yapabilecek

kabiliyette olduğunu, mülâkatımız münasebetiyle müşahede ve tespit etmekle bahtiyarım” şeklinde bir konuşma yapmıştır (Cumhuriyet, 14 Nisan 1937: 7).

İsmet İnönü 13 Nisan günü suikast sonucu vefat eden eski Yugoslavya Kralı Alexandr’ın mezarını ziyaret etmek için Oplentz kasabasına gitmiştir. Onu tren garında yoğun bir kalabalık karşılamıştır. Türk ve Yugoslavya bayrakları şehrin her yerini süslemiştir. Yugoslavya’dan bir milletvekili; “iki milletin mukadderatına yol açan Türk- Yugoslavya dostluğu müteveffa Kral Aleksandr ile Atatürk tayin etmişlerdir. Sizin de Stoyadinoviç ile birlikte aynı yolda yürüdüğünüzü görmek bizi tasavvurunun fevkinde sevindiriyor. Yugoslavya kalbi olan Oplentze hoş geldiniz” demiştir. Yaşasın Atatürk, Yaşasın nidaları altında İsmet İnönü veciz bir hitabeyle karşılık vermiştir. Bu arada bir genç kız ağlayarak İnönü’ye buket takdim etmiştir. Bunun ardından İsmet İnönü Sırpça “Jivila Yugoslava!” Türkçesi yaşasın Yugoslavya diye bağırıştır. Orada bulunan halkta İnönü’nün bağırmasına karşılık “Yaşasın Türkiye! Yaşasın İsmet İnönü” nidalarında bulunmuşlardır (Haber, 14 Nisan 1937: 6).

İsmet İnönü tren garından otomobil ile Kral Aleksandr mezarlığına gitmiştir. İsmet İnönü Kral Aleksandr’ın mezarına görkemli bir çelenk bırakmıştır. Kral Aleksandr’ın kabrinin önünde iki dakikalık saygı duruşunda bulunmuştur. Kralın mezarı ziyaretinin ardından Kral Aleksandr’ın hususi köşküne geçilmiştir. Burada vefat eden Kral Aleksandr’ın fotoğrafları köşkün köşelerinde asılmaktaydı. Kral Aleksandr’ın fotoğrafların arasında Atatürk’ün fotoğrafı köşkün en mutena köşesinde bulunmaktaydı. Ardından Avala tepesindeki meçhul asker abidesine gidilmiş ve İsmet İnönü burada ihtiram kıtası tarafından karşılanmıştır. İsmet İnönü askeri müze ziyaretinin ardından Niyabet Meclis’in azalarının düzenlediği ziyafete gitmiştir. Akşamda Türk Elçisi Ali Haydar Aktay’ın suaresine katılmıştır. (Son Posta, 14 Nisan 1937: 3; Akşam, 14 Nisan 1937:1).

Türkiye sanayi nefise sergisi 14 Nisan günü sabah 11.00’de Prens Paul Müzesi’nde açılmıştır. Türk heyetinde İsmet İnönü, Tevfik Rüştü Aras, Ali Haydar Aktay; Yugoslavya heyetinde Prens Pol, Stoyadinoviç ve Kültür Bakanı Dr. Dobrivaya Stoyeviç serginin açılışında hazır bulunmuştur. Sergi Yugoslavya Kültür Bakanı tarafından açılmıştır. Stoyeviç açılış konuşmasında; çok kısa zamanda modern bir Türkiye’nin oluşumunu değinmiştir. Türkiye’nin

değişiminin mimarı olan Mustafa Kemal Atatürk'ün "sihirkâr kudretiyle" bunların meydana geldiğini ifade etmiştir. Türkiye Belgrad Elçisi Ali Haydar Aktay, Yugoslavya Kültür Bakanı'na teşekkür ederek, Prens Paul saygı ve şükranlarını sunmuştur (Son Posta, 15 Nisan 1937: 3). Belgrad Radyosu saat 13.45'te Türkiye'de güzel sanatlar hakkında Türkçe bir konferans vermiştir. Ayrıca, Belgrad Radyosu'nda saat 19.30'da İsmet İnönü'nün hayatı ve eserleri hakkında Türkçe bir konferansta verilmiştir (Haber, 15 Nisan 1937: 6).

Sergi açılışından sonra İsmet İnönü Belgrad'ın yakınında bulunan Zemun Tayyare Meydanı'nı ve uçak motor fabrikalarını ziyaret etmiştir. Ziyaret sırasında Yugoslavya Harbiye Nazırı General Mariç, Stoyadinoviç bulunmuştur. İsmet İnönü için Tayyare Meydanı'nda öğle yemeği ziyafet verilmiştir. Ayrıca İsmet İnönü, uçaklarla yapılan akrobatik oyunları ilgiyle takip etmiştir (Son Posta, 15 Nisan 1937:3).

İsmet İnönü ve Rüştü Aras Belgrad'da Meclis'i ziyaret etme fırsatı buldular. Meclisi ziyaretlerinden onlara Stoyadinoviç eşlik etti. Belgrad'da yapılan müzakereler neticesinde şu tebliğ neşredilmiştir: "Türkiye Başvekili İsmet İnönü ile Hariciye Vekili Ekselans Rüştü Aras'ın Belgrad'ı ziyaretleri Türk devlet adamlarıyla Yugoslavya Başvekili ve Hariciye Nazırı Dr. Milan Stoyadinoviç arasında nokta-i nazar teatisine vesile olmuştur. Üç devlet adamı konuşmaları esnasında, iki ülkenin müşterek menfaatlerini tam ahenk içinde bulunduğunu ve bu konuşmalara mevzu olan bütün meselelerde tam bir nokta-i nazar mutabakatının mevcut olduğunu bir kere daha müşahede etmişlerdir. Üç devlet adamı iki devletin imza etmiş buldukları paktlardan doğan beynelmilel taahhütlerinin durumunu ve keza ahar devletlerle gerek evvelce gerek son zamanlarda giriştikleri hususi taahhütleri tetkik etmişlerdir. Üç devlet adamı, bütün bu taahhütlerin iki devlet harici siyasetinin Balkan Antantı çerçevesi dahilinde ve Millet Cemiyeti paktına uygun olarak takip eylediği hedeflere tamamıyla mutabık olduğunu görmekle bahtiyar olmuşlar ve bu teşriki mesainin kendi memleketlerinin menfaatine de uygun olduğu kadar umumi sulhun menafine de en ziyade hizmet ettiğın müşahede eylemişlerdir" (Akşam, 15 Nisan 1937:4).

Belgrad'da bulunan Türk gazeteciler, Ercüment Ekrem Talu ve Abidin Daver'e Yugoslavya Niyabet Meclisi azaları tarafından Kral Naibi Prens Paul

namına Yugoslavya tacı nişanının üçüncü rütbesi tevcih edilmiştir (Haber, 15 Nisan 1937: 6; Son Posta, 15 Nisan 1937:1). İsmet İnönü, Tevfik Rüştü Aras ve Stoyadinoviç 15 Nisan günü Saraybosna'ya ve oradan da Yugoslavya sahillerine hareket ettiler. Saraybosna ve diğer şehirlerde Türk heyeti karşılamak için tüm hazırlıklarını başlanmıştır. (Akşam, 15 Nisan 1937: 4).

1.4. İsmet İnönü'nün Yugoslavya Şehirlerine Ziyaretleri

İsmet İnönü ve Tevfik Rüştü Aras, 15 Nisan günü seyahatlerinin ilk merhalesi olan Sırbistan'ın eski başkenti Karaguyevatz şehrine varmışlardır. Şehir baştan başa Türk bayraklarıyla donatılmıştı. İsmet İnönü diğer şehirlerde olduğu gibi insanları tarafından tezahüratlar eşliğinde karşılandı. İsmet İnönü Karaguyevatz'da şu konuşmaya irat etmiştir: “Ben ve dostlarım Yeni Yugoslavya'nın kalbinden bulunmakla bahtiyarım. Irkımızın ananeleri, kahramanlığı diğer bütün insan faziletlerinin üstünde takdir eder. Yugoslavya'nın milli seciyesine karşı olan hayranlık ve bağımlılığımız bu suretle daha iyi anlaşılır. Yaşasın Yugoslavya, yaşasın Majeste Kral İkinci Piyer, yaşasın Altes Altes Ro Royal Naip Prens Pol, yaşasın aziz dostum Milan Stoyadinoviç..” Halk İsmet İnönü'nün Yugoslavya lisaniyla söylenen bu nutku heyecanla alkışlar. (Cumhuriyet, 16 Nisan 1937; Son Posta, 16 Nisan 1937:3; Kurun, 16 Nisan 1937: 1; Tan: 16 Nisan 1937:1; Haber, 16 Nisan 1937: 1-6; Cumhuriyet, 16 Nisan 1937:1)

İsmet İnönü'nü Krevala şehrine kadar refakat eden Yugoslavya Başvekili Stoyadinoviç Belgrad'a dönmüştür. Yugoslavya adına İsmet İnönü'ye Bahriye ve Harbiye Nazırı General Lubomir Mariç ile Münakalât Nazırı Mehmed Spaho eşlik etmiştir. İsmet İnönü Vrneska Boya kapılarını da ziyaret etmiştir. Gece saat 10.00'da Tevfik Rüştü Aras'la birlikte Saraybosna'ya hareket etmiştir (Son Posta, 17 Nisan 1937: 3).

İsmet İnönü 16 Nisan günü sabah saat 9.00'da Saraybosna'ya varmıştır. İsmet İnönü ziyareti için Kragoyevaç Tren İstasyonu'nda merasim düzenlemiştir. Saraybosna'ya halkı Türk bayraklarıyla İsmet İnönü'yü karşılamıştır. Karşılama merasiminde Bando ekibi eşliğinde İstiklâl Marşı çalınmıştır. Saraybosna Belediye Reisi Ethem Bıçakçı Türk misafirlerini bir nutukla selamlamıştır. İsmet İnönü Belediye Başkanını nutkuna karşılık,

“Türkiye ile Yugoslavya siyaseti birdir. Bu müşterek siyaset iki milletin verdiği milyonlarca kahramanlar istinad ediyor,” demiştir. (Akşam, 17 Nisan 1937:1; Cumhuriyet, 17 Nisan 1937: 1; Tan, 17 Nisan 1937: 1; Son Posta, 16 Nisan 1937:3; Kurun, 16 Nisan 1937: 1; Haber, 17 Nisan 1937: 1-6).

İsmet İnönü ve Tefvik Rüştü Aras çöşkün tezahüratlar altında tren istasyonundan çıkararak şehir merkezine gitmişlerdir. Şehir turundan sonra Saraybosna Belediye Reisi tarafından düzenlenen ziyafet katıldılar. Saraybosna Nazırı Spaho ve Bahriye Nazırı Mariç hazır bulundular. Başvekil İsmet İnönü Saraybosna’da şerefine verilen ziyafette, iki memleket arasında dostluğun sağlamlığına değinmiş, Yugoslavya ordusunun çok kuvvetli olduğunu ve bu ordunun dostluğundan bahtiyarlık duyduğunu söyleyerek, “Yugoslavya’nın kuvveti bizim de kuvvetimizdir” olduğunu vurgulamıştır (Tan, 18 Nisan 1937: 1). İsmet İnönü kuvvetli orduyu teşekkül ettikleri için General Mariç’i tebrik etmiştir. Yugoslavya Başvekili Milan Stoyadinoviç’in Türkiye nazarında itimadını dile getirmiştir. Ayrıca Yugoslavya’nın kuvvet kazanıp, ilerlemesinden dolayı Türkiye’nin mutlu olduğunu belirtmiştir. İsmet İnönü Sırpça şu sözleri de ilâve etmiştir: “Size Kemâl Atatürk’ün selamını getiriyorum, yaşasın majeste ikinci Piyer, yaşasın Niyabet Meclis’i azaları, yaşasın müttefiklerimiz Yugoslavya” İsmet İnönü irat ettiği nutku orada bulanlar tarafından alkışlarla kesilmiş ve son sözleri uzun ve çöşkulu bir şekilde alkışlanmayla karşılanmıştır (Kurun, 18 Nisan 1937: 1-4).

Tan gazetesini baş muharrirlerinden Ahmet Emin Yalman’da Yugoslavya gezisine katılan gazeteciler arasında bulunmaktaydı. İsmet İnönü ve Türk heyetin gittiği her yerde çöşkün tezahüratlarla karşılandığını dile getirmiştir. Saraybosna’da yıllardan beri evlerinden çıkmayan ihtiyarlara varıncaya kadar 30000 kişilik halk kütesinin, İnönü’yü görmek için sokakları döküldüklerini ve yağmur altında saatlerce beklediklerini ifade etmiştir. Saraybosna halkının bu içten duygularının sebebini şu şekilde açıklamıştır: “Çok gariptir ki dün bizi ayıran her şey bugün birleştiriyor. Beraber geçirdiğimiz beş asırlık hayat bile arada bir duvar tesiri yapmıyor. Bilâkis bu müşterek hayattan doğan itiyat, zevk, hatta kısmen dil birlikleri; benzerlik ve yakınlık duyguları uyandırıyor. Halkın her günkü hayat tecrübelerinden doğan atalar sözlerimiz, latifelerimiz, fıkralarımız tamamen aynıdır. Hayatı aynı şekilde karşılıyoruz. Aynı yolda

itiatlarımız var. Aynı nevi halk musikisini söylüyoruz. Midemiz aynı nevi yemeklere alışmıştır. Bunların isimleri de birdir. Osmanlı İmparatorluğu zamanında Yugoslavya'da kalmış birçok unsurlar var ki, din, kültür, dil itibariyle bizi ayırmıyor. Birleştiriyor. Bosna'da gördüğümüz tezahürler iki memleket arasındaki yakınlığı canlı bir ifadesinden başka bir şey değildir” (Yalman, 19 Nisan 1937: 10).

İsmet İnönü ve Türk heyeti, Saraybosna'dan gece saat 9.15'te trenle ayrıldılar. İsmet İnönü ve eşi Mevhibe İnönü Bogakotevskaya ziyaretinden önce Mostar'a şehrine gittiler. Mostar şehrinde Mevhibe Hanım tezahüratlar eşliğinde karşılandı. Karşılama sırasında yoğun bir yağmur yağmaktaydı. Yağmura rağmen beş bin Müslüman kadın sokaklarda Mevhibe İnönü'yü beklemiştir. Mevhibe Hanım'ın geçeceği yollar çiçeklerle donatılmıştır. Mevhibe Hanım'a gösterilen sevgi gösterisi adeta havada yağın yağmurun toprak oluşturduğu sel gibiydi (Cumhuriyet, 18 Nisan 1937: 7).

Mostar'dan sonra İsmet İnönü ve Türk heyeti diğer ziyaret yeri olan Bogakotevskaya 17 Nisan günü gelmiştir. İsmet İnönü şehrin askeri fabrikalarını, tersanesini ve limanını ziyaret etmiş. Gördüğün intizam ve mükemmeliyetten dolayı oradaki bulunanları tebrik etmiştir (Son Posta, 18 Nisan 1937:3).

Bogakotevskaya şehrinde sonra Başvekil İsmet İnönü ve Hariciye Nazırı Tevfik Rüştü Aras, yanlarında Bahriye Nazırı General Mariç'le Hersek şehrine gitmiştir. Onları tren garında kalabalık bir halk ve Hersek Valisi karşılamış mutlak merasim töreni tertip edilmiştir (Cumhuriyet, 19 Nisan 1937: 4)

17 Nisan günü İsmet İnönü'nün eşi Mevhibe Hanım, refakatinde bulunan Yugoslavya bakanlarının eşleri ve Türkiye Elçisi Ali Haydar Aktay'ın eşleriyle birlikte kendilerine tahsis edilen “Veliaht Piyer” lüks gemiyle Dubrovnik'e gitmişler. Koyda bir gezinti yaptıktan sonra düzenlenen sergiye katılmışlardır. Mevhibe Hanım ve Aktay'ın eşi geceyi de burada geçirmiştir (Kurun, 18 Nisan 1937: 4).

Belgrad'da bulunan gazetecilerse; Beden Terbiye Nazırı, Belgrad Belediye Başkanı Avala Ajansının merkezini ve Pravda gazetesinin idarehanesini ziyaret

etmiştir. Türk gazeteciler şerefine Belgrad'daki Beyaz Rus Musiki Heyeti tarafından bir konser verilmiştir. (Cumhuriyet, 17 Nisan 1937: 5).

İsmet İnönü'nün Yugoslavya ziyaretini Avrupa basını da dikkatle takip etmiştir. İngiliz Morning Post gazetesinin Belgrad muhabiri Türklerin ziyaretleri hakkında şunları kaydetmiştir: "Türkiye Başvekili General İsmet İnönü ile Hariciye Vekili Doktor Tefik Rüştü Aras ve Yugoslavya Başvekili M. Stoyadinoviç aralarında Akdeniz ve Balkan mesailine ait mühim müzakereler cereyan etmektedir. Dün buraya gelen Türk ricali Belgrad'da üç gün kaldıktan sonra Bosna Hersek'i ve Dalmaçya Kıyılarını ziyaret edeceklerdir. Ankara'ya dönerken de Bulgar hükümetinin misafiri olarak da bir gün Sofya'da kalacaklardır. Bu sabah Türk nazırları Stoyadinoviç ile görüşmüşlerdir. Bu görüşmeye müteakip Doktor Rüştü Aras gazetelere vaki beyanatında Bulgaristan'ın Balkan Antantı'na iltihak meselesi üzerinde başlayan müzakereleri bilâhare Akdeniz ve Afrika'daki İtalya-İngiltere gerginliğine intikal ettiğini söylemiştir. Buradaki siyasi mehafil, vâsi mikyasta bir Akdeniz Anlaşması üzerinde müzakereler cereyan edeceğini zannetmektedir. İngiltere ile İtalya arasında akdedilmiş olan "centilmenlik anlaşması" esasları dairesinde ve bir taraftan Türkiye, Yunanistan ve Yugoslavya, diğer taraftan da İtalya arasında olmak üzere uzlaşma akdi arzu edilmektedir." (Cumhuriyet, 17 Nisan 1937: 5).

Fransız Temps gazetesinin Belgrad muhabiri ise İsmet İnönü'nün Yugoslavya seyahati hakkında gözlemlediklerini şu cümlelerle neşretmiştir: "İyi haber alan mehafil, Türk ziyaretinin ricalinin nezaket mahiyetini tebarüz ettirmekte ve yapılan mülakatlarda beynelmilel vaziyetin hiç şüphesiz geniş mikyasta gözden geçirildiğini söylemektedirler. Bu mehafile nazaran, aynı zamanda son hadiselerin Balkan Antantı azası olan memleketlerle onların komşuları üzerinde yaptığı akisler de mevzubahis tetkik olmuştur. Mamafih devam eden görüşmeleri neticesinde beynelmilel mahiyette hiçbir karara intizar edilmemesi lüzumu da ayrıca ilâve olunmaktadır. Akdeniz statüsü hakkında şimdilik şu vaziyet mevcut olduğu söyleniyor: Yunanistan bir dostluk muahedesiyle İtalya'ya bağlıdır; Türkiye hakkında da aynı vaziyet vardır ve son İtalyan-Yugoslavya anlaşması Yugoslavya'nın vaziyetini tasrih etmiştir. Bu sahada bundan fazla bir şey yapılacağını tahmin edilmiyor. Bununla beraber

bazı inkişaf lar göstermesi muhtemel bazı vaziyetler vardır. Bu hususta, M. Stoyadinoviç'in Balkan Antantı tarafından itmam edilen sulh ve yapıcılık siyasetinin devam ve takviyesi hakkında dünkü ziyafete söylediği sözler ileri sürmektedir." (Cumhuriyet, 17 Nisan 1937: 5).

Avrupa basınında Türk heyetinin yaptığı seyahat bu şekilde gözlemlenip yazılırken, bu arada; Türk donanması Amiral Şükrü Okan kumandası altında Bogakotevskaya ile Dubrovnik limanlarını ziyaret etmiştir. Türk donanması tarafından selamlamak üzere 21 pare top atışı yapılmıştır. Türk donanması ziyaretinin haberi Dalmaçya halkı arasında sevinç uyandırmıştır. İsmet İnönü, Tevfik Rüştü Aras ve Türk heyeti Bogakotevskaya'dan Dubrovnik'e 19 Nisan günü gelmişlerdir. İsmet İnönü, Dubrovnik limanı ve askeri tesisleri ziyaret etmiştir. İsmet İnönü'nü Dubrovnik'te kısa süre durduktan sonra otomobile Valevo şehrine hareket etmiştir. Yugoslavya Başvekili Stoyadinoviç Türk misafirlerini Hampiesak mevkiinde karşılamıştır. İsmet İnönü'nün eşi Mevhibe Hanım'da bu ziyaret katılmıştır (Cumhuriyet 20 Nisan 1937: 1).

1.5. İsmet İnönü'nün Yugoslavya'dan Ayrılışı ve Sofya Ziyareti

İsmet İnönü, Tevfik Rüştü Aras ve Türk heyeti 19 Nisan günü Belgrad'dan İstanbul'a hareket etmiştir. Hareket etmeden önce istasyonda Yugoslavya Başvekili Stoyadinoviç ve Yugoslavya bakanları hazır bulunmuştur. Mızık ve sancak ile bir ihtiram bölüğü selâm merasimi gerçekleştirmiştir. İsmet İnönü ve Türk heyetinin Belgrad gidişi gece olmasına rağmen istasyonu insanlar hınca hınç doldurmuştu. Türkiye'nin Başvekili ve Hariciye Nazırını götürecekt hususi tren alkışlar ve "Yaşasın Atatürk, Yaşasın Türkiye, Yaşasın Türk-Yugoslavya dostluğu" nidalarıyla saat 23.00'da Belgrad'dan hareket emiştir. İsmet İnönü gitmeden önce Vreme gazetesinde şu beyanatta bulunmuştur: "Yugoslavya sahillerini ziyaret ettikten sonra Yugoslavya'nın Adriyatik denizindeki haşmet ve kudretini ve dolayısıyla Akdeniz'de pek büyük bir âmil olduğunu bizzat görmek fevkalâde memnun oldu" demiştir (Akşam, 20 Nisan 1937: 1; Cumhuriyet, 20 Nisan 1937: 1-7; Son Posta, 20 Nisan 1937:1; Kurun, 20 Nisan 1937: 1;).

İsmet İnönü'nün ve Türk heyetinin ziyaretleri hakkında "İsmet İnönü'ye veda ederken" başlıklı bir makale Vreme gazetesinden şu şekilde kaleme

alınmıştır: “İsmet İnönü ve Aras, Sofya yoluyla Ankara’ya dönmek üzere Yugoslavya’yı bugün terk ediyorlar. Başvekil İsmet İnönü’nün Yugoslavya’da Başvekil Stoyadinoviç’in aynı zamanda bütün Yugoslav milletinin aziz misafiri olarak geçirdiği bu on gün gerek Yugoslavya’nın gerek Türkiye’nin tarihine altın harflerle yazılacaktır. İsmet İnönü’nün Yugoslavya’da muhtelif mıntikalarda seyahati, bir büyük zafer olmuştur. Yugoslavya milletinin İsmet İnönü’ye karşı yaptığı heyecanlı tezahürat, bütün Yugoslavya’nın Küçük Antant ve Balkan Antantı ittifakımızı tasvip eylediğini göstermektedir. Bu aynı zamanda harici siyaset nokta-i nazarından Avrupa’yı demokrasi ve otoriter rejim olarak ikiye bölmek hattı hareketini de tasvip demektir. Rejimler, her devletin kendi dâhilî işidir. Bizim dostumuz, gerek fena zamanlarda bizimle beraber olanlardır. Gerek Çekoslavakya, gerek Türkiye bizim cidden müşkül anlarda bize ellerini uzatmışlar ve dostumuz olduklarını göstermişlerdir. Başvekil İsmet İnönü, bu unutulmaz seyahatinde Yugoslavya’nın hakikî çehresi, kuvveti ve büyüklüğü hakkında fikir edinmiştir. Memurlarımızla görüşmüş, ordu ve donanmamızla temas etmiş, tersanelerimizi gezmiştir. Ve bu suretle Yugoslav milletinin faaliyetlerini açıkça görmüş anlamıştır.” (Cumhuriyet, 20 Nisan 1937: 7).

19 Nisan gecesi Belgrad’dan ayrılan İsmet İnönü ve Tefvik Rüştü Aras 20 Nisan günü sabah 10.00’da Sofya gelmiştir. Sofya tren istasyonu Türk ve Bulgar bayraklarıyla donatılmıştır. Türk heyetini Bulgar Başvekili Köseivanof, Hariciye vekaleti, kral namına saray nazırı karşılamıştır. İsmet İnönü ve Rüştü Aras tren garından çıkarak Türk elçiliğine geçmişlerdir. Türk elçiliğinden yapılan hazırlıktan sonra Bulgar Kralı Boris’in vereceği ziyaret yemeği için Viranya Sarayı’na gitmişlerdir. Yemeğe Bulgar Başvekili Köseivanof, Türk heyeti ve gazetecileri de katılmıştır (Haber, 20 Nisan 1937: 1; Tan 20 Nisan 1937:1). İsmet İnönü’nün Bulgaristan Sofya’ya ziyareti sadece dört saat sürmüştür (Akşam 20 Nisan 1937:1).

1.6. İsmet İnönü’nün Türkiye’ye Dönüşü ve Değerlendirmeler

İsmet İnönü ve Türk heyeti Yugoslavya seyahatinden 21 Nisan günü dönmüştür. İsmet İnönü’nün Türkiye gelişini gazeteler şu haber başlıkları altında okuyucularını duyurmuştur:

Takvim-i Vekayi

Cumhuriyet gazetesi, “Başvekil Dün Yugoslavya’dan Avdet Etti” ana başlığıyla İsmet İnönü’nün Türkiye gelişi kamuoyuna duyurmuştur. Akşam gazetesi, “Başvekil ve Hariciye Vekili bu sabah İstanbul’a geldiler” başlığını atmıştır. Son Postası gazetesi, “Başvekil İstanbul’da” ana başlığını atmıştır. Haber gazetesi, “Başvekil Belgrad ve Sofya ziyaretlerinden şehrimize döndü” ana başlığıyla haberini duyurmuştur. Kurun gazetesi, Başvekil Hariciye Vekilimiz Sofya’dan geçerken çok samimi karşılandılar” ana başlığının altında “İsmet İnönü ve Dr. Aras Bulgar Kral tarafından kabul edildiler, Başvekiller görüştüler. Vekillerimiz bugün şehrimizde” ara başlığıyla, İsmet İnönü’nün ve Türk heyetinin yurda dönüşü kamuoyuna duyurulmuştur. Tan gazetesi, “Başvekil Seyahatten döndü” ana başlığı kullanmıştır. (Akşam, 1937:1; Cumhuriyet, 1937:1; Son Posta, 1937: 1; Haber, 1937:1; Kurun, 1937:1; Tan, 1937:1).

Başvekil İsmet İnönü, Türk heyeti ve Yugoslavya Elçisiyle birlikte saat 07: 50’de Semplo ekspresiyle Sirkeci Tren İstasyonu’na gelmiştir. Sirkeci İstasyonu bayraklarla ve kırmızı halılarla donatılmıştı. Sirkeci Garı’nda İsmet İnönü’yü karşılayanlar arasında; Milli Müdafaa Vekili Kazım Özalp, Ordu Müfettişi Fahreddin, Harp Akademisi Komutanı Ali Fuad, Donanma Komutanı Şükrü Oran, İstanbul Vali, milletvekilleri, elçiler karşılamıştır (Akşam, 21 Nisan 1937:1).

İsmet İnönü Yugoslavya seyahatinden sonra intibalarını şöyle dile getirmiştir: “Seyahatimden çok memnunum Yugoslavya benim ziyaretim münasebetiyle âdeta bir bayram yaptı. Belgrad’da ve Yugoslavya’nın her yerinde içten gelen sevgi tezahürleriyle karşılandım. O derece ki uzun müddet köylerinden çıkmayan köylüler bile beni görmek şahsıma ve memleketime karşı olan muhabbetlerini görmek, şahsıma ve memleketime karşı olan muhabbetlerini göstermek için ziyaret ettiğim şehir ve kasabalara gelmek suretiyle büyük zahmetler katlanmışlardır. Tekrar ediyorum her yerde çok büyük bir sevgi ve alâka ile karşılandım. Bulgaristan’da da öyle... Majeste Bulgar Kralı da bana karşı çok büyük alâka ve samimiyet gösterdi. Çok memnunum. Bu seyahatimi ve bu esnada yüksek muhabbeti hiç unutmayacağım.” (Cumhuriyet, 21 Nisan 1937: 7).

Cumhuriyet başyazarlarından Yunus Nadi, İsmet İnönü'nün Yugoslavya ziyareti iki milletini bağlarını kuvvetlendirmede önemli olduğu düşünmektedir. Türk ve Yugoslavya dostluğuyla ilgili düşüncesini şu satırlarla dile getirmiştir: “Balkan Antantı memleket ve milletlerini hep seviyoruz. Antantı teşkil eden milletlerin yüksek meziyetleri üzerinde ihtilaf ve tereddüdümüz yoktur. Fakat son seyahatle tebarüz eden bir hakikat vardır ki o da Türk ve Yugoslavya milletlerin yekdiğerlerini çok iyi anlamış ve ona göre çok derin sevmiş olmalarıdır. İki büyük millet arasında da adeta saf bir aşka benzeyen bu kuvvetli bağın diğer Antant memleketlerince de sevinilecek çok mesut bir hadise telakki edileceğini hem muhik görmekliğimizde hem de muhakkak saymaklığımızda hata tasavvur edilemez. Diğer müttfikleriyle beraber Balkan çevresinde ve giderek şarki Akdeniz de sulhun el ele vermiş başlıca direklerini teşkil eden Türk ve Yugoslav milletlerinde birbirlerini sevmek ve birbirine güvenmek işi yalnız yüksek mevkilerde kalmayarak iki büyük milletin derin halk tabakalarına kadar inmiştir.” (Nadi, 22 Nisan 1937: 7).

Kurun gazetesi başyazarı Asım Us, Yugoslavya seyahatine katılan gazeteciler arasında yer alıyordu. Türk ve Yugoslavya arasında dostluğu birleştiren kuvvetin Atatürk olduğunu ifade etmiştir. Bunu, Yugoslavya'da gözlemlediği şu olayla açıklamıştır: “Belgrad'da Yugoslavya tayyare kuvvetleri karargâhındayız. İsmet İnönü Yugoslavya hava ordusu teşkilâtının merkezini gördükten sonra karargâhta verilen öğle yemeğinde bulunuyoruz. Sofrada Yugoslavya Başvekili Stoyadinoviç bir aralık İsmet İnönü'nün yüzüne baktı. Tatlı bir tebessüm ile bahsetti: Ben Türkiye'de misafir bulunduğum günleri hatırladıkça bir gece sabaha karşı saat beşe Ankara Orduevinde geçirdiğim dakikaları ve orada Atatürk'ün söylediği sözleri düşünürüm. O saate Atatük Türk-Yugoslavya ittifakından, bu ittifakın kuvvet ve kıymetinden bahsediyordu. Subaylara hitap etti, bir gün emredersem bu ittifak için harbe gider ve hayatınızı feda eder misiniz, diye sordu. Bütün subaylar hep birden ederiz, diye cevap verdiler. Sonra bana döndü, işte bütün Türk milleti icap ederse böyle birden hudutlara koşar ve bir tek nefer kalıncaya kadar bölüme gider. Hem kendi hudutlarımızda hem sizin hudutlarınızda dedi.” (Us, 26 Nisan 1937: 2).

Asım Us gazeteci arkadaşlarıyla birlikte Belgrad'ın Şumadya köyünü ziyaret etmiştir. Şumadya köylüleri Türk misafirlerini gayet sıcak bir şekilde

ağırlamıştır. Asım Us, köylülerle sohbet etme fırsatı da bulmuştur. Mihalo Stoyiç isimli bir kişni Atatürk hakkında görüşünü şu şekilde aktarmıştır: “Çocukluğumda annem beni Türklere sempati telkin ederek büyütmedi; halbuki ben bugün beni Türk dostu olmuş bulunuyorum. Bendeki bu değişikliği yapan şey nedir, diye soracaksınız. Cevap vereyim: Bu sizin Atatürk’ünüzdür. Atatürk sizin memleketinizi kurtarmakla kalmadı, ondan tamamıyla yeni bir Türkiye yaptı. Artık Sırpların sevmediği eski Türkiye tarihe gömüldü. Şimdi bizim candan dostumuz ve müttefikimiz olan memleket oldu. Sizlere rica ederim, benim bu sözlerimi unutmayınız. Memleketinize döndüğünüz zaman Atatürk’ünüze söyleyiniz. Bizim tarafımızdan ona sevgiler ve saygılar götürünüz.” (Us, 26 Nisan 1937: 2).

SONUÇ

Cumhuriyet, Kurun, Son Posta, Akşam, Haber ve Tan gazeteleri; İsmet İnönü’nün Yugoslavya’ya yaptığı ziyareti her gün sayfalarına taşıyarak kamuoyuna bilgi vermiştir. Yugoslavya ziyaretine Son Posta gazetesinden Ercüment Ekrem Talu, Kurun gazetesinden; Asım Us, Cumhuriyet gazetesinden Abidin Daver, Akşam gazetesinden Necmettin Sadak ve Falih Rıfki Atay katılmıştır. Türk matbuatı mensupları, İsmet İnönü ve Türk heyetinin ziyaretlerini yakından takip etme şansı bulmuştur. Bu gazetecilerden Abidin Daver ve Ercüment Ekrem Talu, Yugoslavya Kral Naibi Paul tarafından Kral Nişanıyla onore edilmiştir.

İsmet İnönü’nün Yugoslavya ziyaretini, Türk gazeteleri; birinci sayfadan manşet haber olarak kamuoyuna duyurmuştur. Gezi sırasında çekilen fotoğraflar haberlerin sunumunda kullandığı görülmüştür. Gazeteler, ziyaretle ilgili gelişmeleri Yugoslav haber ajansı Avala ve diğer haber ajanslarından almıştır.

İsmet İnönü’nün Yugoslavya yaptığı ziyaret gelişigüzel bir ittifak sonucunda meydana gelmemiştir. İsmet İnönü, Yugoslavya’nın stratejik öneme sahip olan bir Akdeniz devleti olduğunu bilmekteydi. Bu sebepten dolayı, Yugoslavya olan ilişkileri geliştirmeye çalışmıştır. Ayrıca, Türkiye hem Yugoslavya ile hem de diğer Akdeniz devletleriyle ilişkilerinin gelişmesi ve ilerlemesi için barış ülküsü üzerinden siyaset yürütmüştür. Bununla birlikte;

Türk ve Yugoslavya gibi askeri bakımından güçlü olan iki devletin bir araya gelip dostluk kurmaları iki ülke adına büyük bir kazanç sağlamıştır.

İsmet İnönü ve Türk heyeti, 20 Nisan 1937 tarihinde Türkiye'ye dönerken Bulgaristan'ın Sofya şehrine uğrayıp Köseivanof'la görüşmüştür. Buradaki ziyaretin amacı; Türkiye, Yugoslavya, Romanya ve Yunanistan'ın oluşturduğu Balkan Antantı'na Bulgaristan'ı da dahil ederek dost bir ülke daha kazanmaktır. Türkiye ve İsmet İnönü'nün uyguladığı "barış ülküsü" üzerinden güdülen dış siyasette; dost ülke sayısının artırılması, düşman ülke sayısının azaltılması amaçlanmıştır. Çünkü, Mustafa Kemal Atatürk'ün teşekkül ettiği Türkiye Cumhuriyeti, Millî Mücadele devrinde uzun ve yıkıcı savaşlara maruz kalmıştır.

Yugoslavya ve Bulgaristan arasında 1937 yılında bir antlaşma akdi imzalanmasında Tevfik Rüştü Aras'ın payı büyüktü. Türkiye, Yugoslavya ve İtalya arasında bir anlaşmanın yapılmasına taraftardı. Balkan Antantı'nın oluşturan Türkiye, Yugoslavya, Yunanistan ve Romanya ile İtalyan-İngiliz birliğini ruhunu yansıtan bir Akdeniz Anlaşması'nın yapılması düşünülmekteydi (Us, 2012.133).

Türkiye, Yugoslavya'nın nazarında modern bir ülke görüntüsü vermiştir. Milan Stadiyanoviç, Türk heyetine ve Yugoslav gazetelerine verdiği beyanatlarda buna özellikle vurgu yapmıştır. Yugoslavya'nın şehirlerinde İsmet İnönü ve Türk heyetine yapılan karşılamalar ve merasimler kayda değerdir. Buradan hareketle 1930'lu yıllarda Türkiye'nin dış dünyadaki konumunu ve itibarını göstermek adına Yugoslavya'ya yapılan ziyaret bir örnek teşkil etmektedir.

Takvim-i Vekayi

EKLER

(No: 261/1)

T. C.
P. T. T. U. M.

TELEGRAF

Adres : _____

Devlet telgra: muhaberesinde
dolay: mes'uliyet kabul etmez: ankara kayıtlidir = = = =

Yol
İSTANBUL
Seyahat işareti
27/AGUS-05/1937
ANKARA

son excellence monsieur izmet inonu president
du conseil ankara = = =

POLİTABAN
27-8-1937

BAŞKONULUK

ALIN'IĞI _____ İmza _____

5182/27 beograd 947 37 27 14/35 via sofya = = =

vivement touche par la triste nouvelle de la mort de votre frere prie
votre excellence accepter mes condoleances les plus sinceris
stoyadinovitch president de conseil ministre affaires etrangeres +

DEVLET ARŞİMLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

1

030	10			253703/4
-----	----	--	--	----------

EK-1: Milan Stodiyanoviç'in İsmet İnönü'ne gönderdiği başsağlığı telgrafı.

Takvim-i Vekayi

T. C.
BAŞVEKÂLET
KARARLAR MÜDÜRLÜĞÜ
Karar sayıs
2
6284

Kararname

T. C.
BAŞBAKANLIK
CUMHURİYET ARŞİVİ

Başvekil İsmet İnönünün başkanlığı altında Belgrad'a gitmek üzere Hariciye Vekili Dr. Tevfik Rüştü Aras, Protokol Şefi Şevket Fuad Keçeci, İkinci Daire Şefi Cevdet Açıkalın, Başvekâlet Hususi Kaleme Müdürü Vedid Üzgören ve Hariciye Hususi Kaleme Müdürü Refik Amir Kocamaz'dan toplanmış bir heyet teşkili ve Emniyet Memuru Hacı, Sadak ve Hamdinin de heyete terfik edilmesi ve kendilerine yol ve nakliye masraflarından başka Türkiye sınırlarından başlamak üzere 2/5690 sayılı kararnameye göre gündelik verilmesi ve reis'in gündeliğine ayrıca on lira masn yapılması ve icubunda heyetin bazı devlet memleketlerine de uğraması ve kaldıkları yerlerde Heyet Reis'i için kabul salonu olan bir daire kiralanması ve muhsbere, ziyafet, çelenk için yapılması masrafların kabulü ve bütün bu masrafların 936 Maliye bütçesinin masarifi gayri melhusa tertibinden tesviyesi ve masraflarına karşılık 937 takvim yılı Hariciye Vekâleti hesabına kongre, konferanslar ve beynelmilel müesseselere yardım adı ile konulan İİO bin liralık tahsisattan gereği kadar döviz ve icap edenlere siyasal pasaport verilmesi; Hariciye Vekilliliğinin 27/3/937 tarih ve 6251/188 sayılı tezkeresi ve Maliye Vekilliliğinin 30/3/937 tarih ve 13284/1410 sayılı mütaleasınması üzerine İcra Vekilleri Heyetince 31/3/937 de onanmıştır.

31/3/937

REİSİCUMHUR

K. Atatürk

001 18 01 08 22 29

Bg. V.

I. İnönü

Ad. V.

S. Sami

M. M. V.

V. Özalp

Da. V.

S. Kaya

Ha. V.

H. B. Özas

Ma. V. V.

H. P. Gaydary

Mf. V.

C. Akman

Na. V.

A. Çetinkaya

İk. V.

C. Sığı

S. İ. M. V.

H. P. Gaydary

G. İ. V.

K. Akman

Zr. V.

M. İyigün

EK-2: Başbakan İsmet İnönü başkanlığında Belgrad'a gidecek heyet döviz ve pasaport verilmesi hususunda belge.

T. C.
BAŞVEKÂLET
KARARLAR MÜDÜRLÜĞÜ
Karar sayıs
2
6307

Kararname

T. C.
BAŞBAKANLIK
CUMHURİYET ARŞİVİ

31/3/937 tarih ve 2/6284 sayılı kararnameye ektir. Başvekil İsmet İnönü'nün başkanlığı altında Belgrad'a gidecek heyete İstanbul Polis Müdürü Salih Kılıç'ın refakat etmesi ve kendisine yol ve nakliye masraflarından başka Türkiye sınırlarından başlamak üzere 2/5690 sayılı kararnameye göre gündelik ve siyasal pasaport verilmesi ve tahakkuk edecek masraflarının gayri melhus masraflar tertibinden tesviyesi ve masraflarına karşılık 937 takvim yılı itibarile tahsis olunan döviz cevveline Hariciye Vekâleti hesabına kongre, konferanslar ve beynelmilel müesseselere yardım adı ile konulan İİO bin liralık tahsisattan gereği kadar döviz verilmesi; Hariciye Vekilliliğinin 1/4/937 tarih ve 6595/200 sayılı tezkeresiyle yapılan teklifi ve Maliye Vekilliliğinin 2/4/937 tarih ve 13248/42/1520 sayılı mütaleasınması üzerine İcra Vekilleri Heyetince 3/4/937 de onanmıştır.

3/4/937

REİSİCUMHUR

K. Atatürk

Bg. V.

I. İnönü

Ad. V.

S. Sami

M. M. V.

V. Özalp

Da. V.

S. Kaya

Ha. V.

H. B. Özas

Ma. V. V.

H. P. Gaydary

Mf. V.

C. Akman

Na. V.

A. Çetinkaya

İk. V.

C. Sığı

S. İ. M. V.

H. P. Gaydary

G. İ. V.

K. Akman

Zr. V.

M. İyigün

001 18 01 02 23 26 12

EK-3: Başbakan İsmet İnönü başkanlığında Belgrad'a gidecek heyete İstanbul Polis Müdürü Salih Kılıç'ın katılması ve kendisinin döviz verilmesiyle ilgili bir belge



**EK-4: İsmet İnönü'nün Milan Stoyadinoviç'le Yugoslav askerleri
Selamlarken (Cumhuriyet, 14 Nisan 1937).**



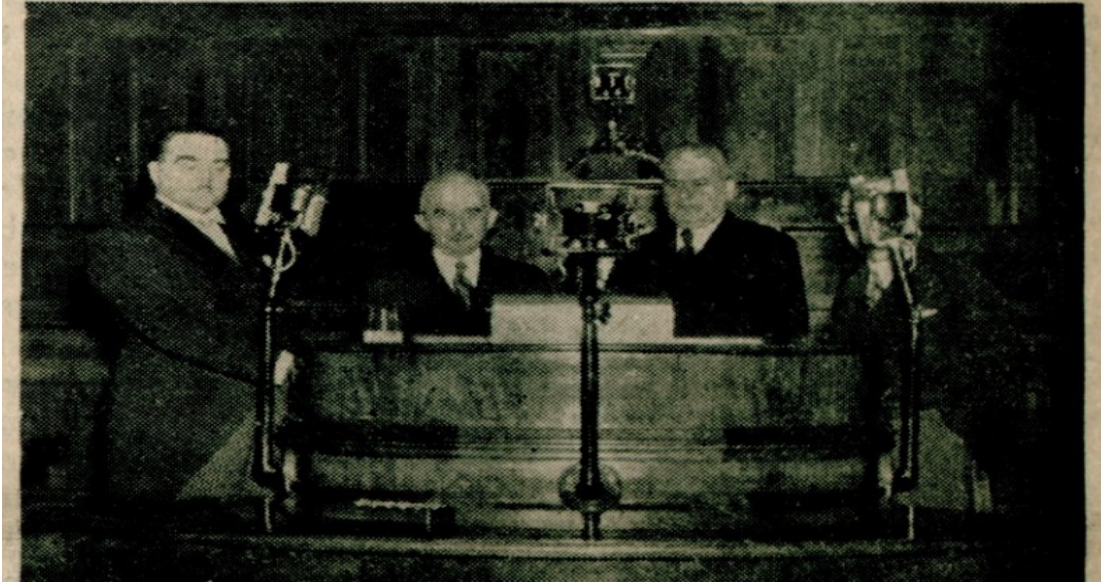
**EK-5: İsmet İnönü ve Türk Heyeti Yugoslav Heyetiyle birlikte
(Cumhuriyet, 14 Nisan 1937).**



EK-6: Altes Paul ve Türk- Yugoslav ricali, Belgrad'da açılan Bir Resim sergisinden, aşağıda İsmet İnönü ve Tefik Rüştü Aras Belgrad tayyare meydanından,Stoyadinoviçle. (Cumhuriyet, 17 Nisan 1937)



EK-7: ismet İnönü Yugoslavya'da Saraybosna'da karşılama merasimi, solda Saraybosna'nın Müslüman Belediye Reisi nutuk söylerken (Cumhuriyet, 21 Nisan 1937).



**EK-8: İsmet İnönü'nün Yugoslavya Meclisine ziyareti
(Cumhuriyet, 21 Nisan 1937).**

KAYNAKÇA

Arşiv Kaynakları

T.C Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı

T.C Başbakanlık Arşivi:

BCA. Y.A 30-18-1/73-26-12.

BCA. Y.A. 30-18-1-2/73-25-9.

BCA. Y.A. 30-10-0-0/253-703-12.

Gazeteler

Akşam. 10 Nisan-1937, 11 Nisan 1937, 12 Nisan 1937, 13 Nisan 1937, 14 Nisan 1937, 15 Nisan 1937, 16 Nisan 1937, 17 Nisan 1937, 18 Nisan 1937, 19 Nisan 1937, 20 Nisan 1937, 21 Nisan 1937.

Cumhuriyet. 28 Ekim 1936, 8 Nisan 1937, 9 Nisan 1937, 10 Nisan-1937, 11 Nisan 1937, 12 Nisan 1937, 13 Nisan 1937, 14 Nisan 1937, 15 Nisan 1937, 16 Nisan 1937, 17 Nisan 1937, 18 Nisan 1937, 19 Nisan 1937, 20 Nisan 1937, 21 Nisan 1937, 22 Nisan 1937.

Haber. 10 Nisan 1937- 11 Nisan 1937, 12 Nisan 1937, 13 Nisan 1937, 14 Nisan 1937, 15 Nisan 1937, 16 Nisan 1937, 17 Nisan 1937, 18 Nisan 1937, 19 Nisan 1937, 20 Nisan 1937, 21 Nisan 1937.

Kurun. 10 Nisan 1937-11 Nisan 1937, 12 Nisan 1937, 13 Nisan 1937, 14 Nisan 1937, 15 Nisan 1937, 16 Nisan 1937, 17 Nisan 1937, 18 Nisan 1937, 19 Nisan 1937, 20 Nisan 1937, 21 Nisan 1937, 26 Nisan 1937.

Son Posta. 10 Nisan- 1937, 11 Nisan 1937, 12 Nisan 1937, 13 Nisan 1937, 14 Nisan 1937, 15 Nisan 1937, 16 Nisan 1937, 17 Nisan 1937, 18 Nisan 1937, 19 Nisan 1937, 20 Nisan 1937, 21 Nisan 1937.

Tan. 10 Nisan 1937, 11 Nisan 1937, 12 Nisan 1937, 13 Nisan 1937, 14 Nisan 1937, 15 Nisan 1937, 16 Nisan 1937, 17 Nisan 1937, 18 Nisan 1937, 19 Nisan 1937, 20 Nisan 1937, 21 Nisan 1937.

Kitaplar ve Makaleler

Sander, O. (2007). Türk Siyasi Tarihi (1918-1994). (16.baskı). İstanbul: İmge Kitabevi.

Nadi, Y. (1937, 12 Nisan). “Biz Bekliyor ve Bilhassa Beklemesini Çok İyi Biliyoruz”. Cumhuriyet. s. 7.

Us, A. (1937,26 Nisan). “Türkiye ile Yugoslavya’yı Birleştiren Büyük Kuvvet: Atatürk”. Kurun. s. 2.

Us, A. (2012). Hatıra Notları. (1.baskı). İstanbul: Kitabevi.

Yalman, A.E. (1937, 19 Nisan). “Yugoslavlarla ile Yakın Dostluk”, Tan. s. 10.